

COMPLEXITY AND CONTRADICTIONS OF RADICALIZATION³

Prof. Vladimir Chukov, DcS

Department of European Studies
and International Security
University of Ruse, Bulgaria
E-mail: vlachu1@gmail.com

***Abstract:** The paper argues, that the process of radicalization has been subject of in-depth scientific research for more than half a century although for the first time the word "radical" has been used in the 18th century. International organizations, states, NGOs and individual researchers view the notion from a theoretical point of view. There is no unified definition of the concept. However, it is agreed, that it is noted that it is a socio-psychological concept and a political construct that has been put on the agenda of academic and public opinion by national security institution, which have been opposing political Islam in recent years and in particular the Salafi jihadism.*

***Keywords:** Radicalization, Middle East, marginalization, terrorism*

***JEL Code:** F51*

УВОД

Радикализацията е обект на задълбочено научно изследване от повече от половин век, въпреки че за пръв път думата „радикален” се употребява още през XVIII век. С това се нагърбват международни организации, държави, НПО-та и отделни учени. Не съществува унифицирана дефиниция на понятието като единствено консенсусно се приема, че става въпрос за „процес”. Това изследване анализира радикализацията именно като процес, като се фокусира върху неговата комплексност и противоречивост.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Експертите Донатела дела Порта и Гари Лафий изброяват единайсет определения на понятието в увода на тяхна обща публикация, озаглавена „Процеси на радикализация и дерадикализация“ (Donatella Della Porta & Gary La Free, 2012). Все пак сред общите черти на процеса се отбелязва, че става въпрос за социално-психологическа концепция и политически конструкт, изведен в дневния ред на академичното и общественото мнение от институциите, свързани с националната сигурност, които през последните години се противопоставят на политическия ислям и в частност на салафитския джихадизъм. Интерпретацията на понятието „радикализация” претърпява различни метаморфози. На Запад му обръщат внимание с избухването на Френската революция и войната за независимост на САЩ. През XIX век експертната мисъл го свързва най-вече със стартиралите социални и политически реформи в държавата. Появата на политическите партии като иманентна част от правата държава, „радикализъмът” често бил използван като характеристика на определени крила и тенденции вътре в тези активно борещи се за власт социални общности (Oxford English Reference Dictionary, 2002). Неслучайно множество партии, нагърбили се със сериозни обществени каузи, слагат в своето наименование „радикална”, обръщайки внимание на проблема, за чието разрешаване са били създадени. Започвайки от 70-те години на XX век, тя се отъждествява с формирането на екстремистки, нелегални групи или полуформални, заченати от задълбочаващото се социално неравенство в западните общества. Впоследствие тя се тълкува като „политическо насилие и екстремизъм”. Радикализацията се възприема и като промяна на възгледи, чувства и поведение, обуславящи междугрупово насилие и изискващо саможертва в името на защита на определена група за сметка на друга. Тя може да бъде обяснена и като стратегическо използване на насилие с цел промяна на поведението на определени социални

³ Докладът е представен с оригинално заглавие на български **Радикализацията – комплексен и противоречив социален процес.**

групи и държавни институции. Тази диверсификация на интерпретацията обяснява и многопластовостта на факторите довели до започването на процеса, както и постигането на кореспондиращото състояние, а именно радикализма. Не са редки случаите в научно-изследователската литература, при които между радикализма, екстремизма и тероризма се слага знак на равенство. Ако направим анализ на множеството определения за „радикализация“, ще видим че най-често тя се свързва с екстремизма. През 2012 г. Мандел дава много точна дефиниция. Според него „радикализацията е увеличаването на екстремизма в начина на мислене и / или в чувствата на дадена личност или група от хора.“ Виждането на Синай е много сходно. Този американски учен счита, че „радикализацията е процес, чрез който личността (в самостоятелен или колективен план) е подложена на влиянието на екстремистки идеологии, които приема.”

Държавните институции дават също своя принос към дефинирането на термина „радикализация“. Разбираемо, в много голяма степен, те поставят акцент върху политико-идеологическите аспекти на радикализацията:

1. Датска служба за сигурност и разузнаване (PET): Процес, в който, човек в нарастваща степен приема приемането на недемократични или насилствени средства, включително тероризъм, с цел да постигне конкретна политическа или идеологическа цел (PET, Danish Intelligence Services, 2009);
2. Холанската генерална служба за разузнаване и сигурност (AIVD): Активното преследване и/или подкрепа на действия, които могат да представляват опасност за демократичния правов ред и функционирането на демократичния правов ред чрез използването на недемократични методи/средства (AIVD, Dutch Intelligence and Security Service, 2004);
3. Министерството на вътрешната сигурност на САЩ (DHS): „Процесът на приемане на екстремистка система на вярвания, включително готовността за използване, подкрепа или улесняване на насилието като метод за осъществяване на социална промяна (Homeland Security Institute, 2006)
4. Шведска служба за сигурност (Säpo): „Радикализацията може да бъде и двете: процес, който води до идеологическа или политическа активност с въвеждането на радикални промени в обществото и процес, който води до индивидуално или групово използване, популяризиране или отстояването на насилие за политически цели (Magnus Ranstorp, 2009).

Твърде сериозни анализи има на причините, довели до радикализацията на отделни личности, групи и държави. Те могат да бъдат групирани на социално-икономически (бедност, социално неравенство, социална безперспективност и др.), психологически (страх, изгубването на чувство за принадлежност към собствената социална или политическа група и др.), идеологически (желание за промяна статуквото в конкуренция с друга социална група), религиозни (хиперболизиране на определени догматични норми с цел показване на превъзходство над други религиозни общности), политически (използването на насилие с цел постигане на доминация в държавното управление) и др. По този начин типологизацията на радикализацията може да придобие изключително подробен профил. Различни са критериите и видовете класификации. В най-общо вид можем да ги разделим на четири по-големи групи, а именно:

1. Десен екстремизъм, който може да бъде асоцииран с фашизма, расизма, ултранационализъм, превъзходство на определена социална група и др. Тази форма на радикализация се характеризира с насилствена защита на расова, етническа или псевдонационална идентичност и е свързана и с радикална враждебност към държавните органи, малцинствата, имигрантите и / или левите политически групи.

2. Политико-религиозен екстремизъм. Една форма на радикализация, свързана с политическа интерпретация на религията и отбраната чрез насилствени средства на религиозна идентичност. Тя приема различни форми, а именно международни конфликти,

външна политика, обществени дебати и т.н.) Всяка религия може да породи този вид насилствена радикализация.

3. Ляв екстремизъм. Форма на радикализация, която се фокусира основно върху антикапиталистическите искания и призовава за преобразуване на политическите системи, които се считат за отговорни за създаването на социално неравенство и които, в крайна сметка, могат да използват насилствени средства, за да продължат своята кауза. Тази категория включва анархистки, маоистични, троцкисти и марксистко-ленинистки групи, които използват насилие, за да се застъпват за каузата си.

4. Единокаузов екстремизъм. Форма на радикализация, основно мотивирана от един въпрос. Тази категория включва радикални групи за защита на околната среда и правата на животните, екстремисти срещу абортите, някои анти-гейове и антифеминистки движения и ултраиндивидуалистски или независими екстремистки движения. Към тях често могат да бъдат причислени и сепаратистите. Според Центъра за превенция на радикализацията водеща до насилие, масовите убийци, чиито мотиви са частично или изцяло идеологически, също могат да попаднат в тази категория (Center for the Prevention of Radicalization Leading to Violence, 2017).

Правят впечатление изводите на изследване на „Ранд корпорейшън“, че религиозната радикализация (екстремизъм) е най-трудно преодолимата в сравнение със социалната, идеологическата, политическата, психологическата и други. Дерадикализацията на религиозни екстремисти не може да бъде постигната със силови (полицейски, военни или субверсивни операции), а единствено чрез добре премерени политически инструменти (приобщаване към настоящото социално-политическо статукво, т.е. превръщането на групата в политическа формация).

Причините за радикализацията могат да доведат до тероризъм, който трябва да бъде анализиран на три равнища, а именно:

1. Микро-ниво. Индивидуално, което може да се изрази в проблеми на идентичността, неуспешна интеграция, маргинализация, дискриминация, лишаване от социална среда, унижаване (пряко или косвено), стигматизация или отхвърляне от обществото, често предизвикващи омраза и желанието за мърт;

2. Мезо-ниво. Радикализиращо разширено социално пространство, което се изразява със сложна (затормозяваща) социална среда, пораждаща социални несправедливости и влияеща най-вече върху съзнанието и поведението на младото поколение, части от което може да се превърне в хранителна среда на терористични организации;

3. Макро-ниво. Радикализираща роля на държавата, обществото, общественото мнение, политическите партии, мнозинството (особено, когато става дума за сложните връзки между мнозинство и малцинство извън националните граници в обтегнати социално-икономически условия, водещи до недоволство, радикализация, а от там и до екстремистки и терористични действия (Stefan Malthaner, 2010).

Терористичните атаки над хора и публични места в Западна Европа през периода 2012-2016 г. от ислямски радикали наведе множество западни изследователи да концентрират своето внимание върху второто и третото поколение мюсюлмани, живеещи на Стария континент. Последните са социализирани идеологически и психологически от пропагандата на множество терористични субекти или самите вършат тази специфична дейност. Всичко това извежда на преден план именно второто вече споменато ниво (мезо-ниво), ограничаващо индивида в конкретна социална (ингрупова) среда. Практически последната се превръща в хранителна среда на тероризма. Тя е най-благоприятната за работата на терористичния субект, привличайки отделните индивиди в различните нива на терористична дейност (от участие в бойните действия, логистична, разузнавателна, информатична и други спомагателни дейности). Не без значение е третото ниво на анализ (макро-ниво). То акцентира предимно върху работата на правителството с отделните уязвими малцинствени групи (не е задължително те да са обособени на етническа или религиозна основа). Последните може да са обособени просто като мигранти, които са обект на сблъсък на две цивилизационни системи.

Радикализацията има своите очевидни социални, идеологически и психологическо-поведенчески измерения. В най-голяма степен те допринасят за класификацията на общия процес на разбирането за радикализация. Изследователите достигат до анализа на определен кохерентно-изграден център/движение, който представлява крайната, завършващата фаза на дълъг и сложен процес. В тази връзка се наблюдават процедурни четири нива, а именно:

1. Трансгресията (процесът на зараждането на радикализацията като реакция на определен социален/колективен процес). Най-често става въпрос за появата на някакво групово недоволство или гняв, предизвикан от конкретни социално-политически-идеологически обстоятелства.

2. Организирането на групата, което принципно обхваща привличането на заинтересованите, формиране на сърцевина, фокусиране върху създаването на определени послания и еволюция / разрастване на групата.

3. Рекрутирането, което възприема различни форми като участие в демонстрации, социализация, поляризация и нормализация (процес на дерадикализация за определени членове на групата)

4. Действие или окончателно структуриране на групата, най-вече профилирана чрез излъчването на авторитарен/харизматичен лидер.¹

Ако трябва да схематизираме процеса и да го пресъздадем като релация между различни социални състояния, то можем съвсем достигнем до следната картина, а именно: социализация-поляризация-маргинализация-криминализация-РАДИКАЛИЗАЦИЯ-политизация/религиозна фундаментализация-тероризъм. Последните два етапа са субсидиарни. Възможно е те да не се възпроизведат. Техният генезис зависи, както от самият субект, така и от обстоятелствата / средата, в която живее. В тази връзка най –релевантни са националноопределените случаи, тъй като в такава среда най-добре се отграничават причините за радикализацията.

По време на дискусия в ООН се дават следните примерни профили за национална радикализация.

- бедност, неграмотност, силно чувство на безперспективност и отчаяние - Армения;
- социално неравенство, маргинализация и изключване от обществото – Бенин;
- политически репресии, крайна бедност и нарушаването на основните човешки права – Коста Рика;
- социална несправедливост, мизерия, глад, разпространение на наркотици, социално изключване, социални предразсъдъци и отчаяние – Доминиканската република;
- социална маргинализация на младото поколение и чувство за безперспективност и отчаяние – Нова Зеландия;
- Отхвърлянето на западните ценности и културна поляризация – Палестина;
- Крайна бедност, страх, депресия и чувство, че местното общество не принадлежи към човешката раса – Намибия;
- мизерия, социално изключване, социално неравенство, водещо до индивидуална фрустрация, колективно отчаяние – Сенегал. (United Nations General Assembly debate, 2001)

Редица експерти считат, че причинният генезис на тероризма не съвпада с този на радикализацията, като принципната разлика е в относително по-разширения профил на този на радикализацията. Това не пречи на авторите на Routledge Handbook of Terrorism Research да маркират цели 50 причини, породили тероризма (A.P. Schmid, 2011).

Три категории действия стимулират процеса на индивидуална екстремна радикализация. Без да претендира за пълна изчерпателност, Центърът за превенция на радикализацията схематизира една стълбца от фактори, които групира в четири основни категории, а именно:

1. Предразполагащи фактори – социалноикономически статус, психологическа уязвимост / ментални и здравословни проблеми, социална изолация, ниска способност на формиране на критика и бедни общи познания.

2. Улесняващи фактори – чувство за несправедливост или фрустрация, чувство за стигматизация или дискриминация, силно поляризиран дискурс на публични места и в

медиите, чувство за липса на признание / унижение, криза на идентичността, липса на професионална перспектива, семейни проблеми.

3. Стимулиращи фактори – политически или социални събития, които нанасят групата, към която принадлежи индивидът, влизане в контакт с източника на радикализация, тежка социална действителност (безработица, смърт на близък човек и др.), отчуждаване от семейството, провал в училището или работата (Center for the Prevention of Radicalization Leading to Violence, 2017).

Особено релевантно е действието на първите две групи фактори при публичните личности, много често това са хората на изкуството. Множеството са примерите на подобна категория хора, присъединили се към терористичната организация ИДИЛ. Такъв е немският рап-певец Денис Касперт (Абу Талха ал Алмани), британският модел Кембърли Минрез, британски рап-певец от египетски произход Абдел Маджид Абдел Бари, британската китаристка Сали Джоунс (Бялата вдовица), тунизийският рап-певец Амино и други. Според експерта от Центъра Ахрам за политически изследвания и стратегии д-р Уахид Абдел Маджид въпросните публични личности са се радикализирали, поради някаква скрита причина в техните общества, която силно е рефлектирала в тяхната душевност. Те искат да избягат от нейното негативно влияние върху тяхната душевност и затова се присъединяват към ИДИЛ, което считат за душевно изцеление.” Всички те са част от младото поколение, чието поведение се характеризира със силна емоционалност. Те търсят някаква кауза, която да ги изведе (или по-скоро) да ги задържи в горния слой на публичността. Веднъж „вкусили от сладострастието на публичността”, те търсят нов трамплин за него. Тунизийската психоложка Нур Айман търси още по-опосредствени причини за формирането на тази своеобразна група радикализирали се публични личности. Според нея те изпитват глад за известност и го задоволяват чрез използване на оръжие, упражняване на насилие и реализиране на властови отношения (Джамаладин, Т. 2017). Немалко от тези личности стават доброволци в кървавата морална полиция на ИДИЛ като особено значимо е това за жените.

Сходна е тезата и на големия френски ориенталист Оливие Роа, в последната му книга „Джихадът и смъртта.” Според него явлението на атентаторите самоубийци, наводнили Франция и Западна Европа не трябва да се схематизира. Той счита, че основната причина е най-вече политическа. Става въпрос за бунт на определена категория хора, които не са дошли от ивицата Газа, Либия или Афганистан, не са най-бедните или не са най-слабо интегрираните в собствените им общества. Става въпрос за второто поколение мюсюлмани в Западна Европа или конвертити, които са решили да направят революция срещу политическия естаблишмент на тяхната държава. Нещо повече „самоубийството” е мода, чиято запазена марка е ИДИЛ (Les visages caches d’un gamin de banlieue..., 2017).

Според Роа след разгрома на ИДИЛ ще се появи друг терористичен субект, който ще предложи друга, по-атрактивна форма на радикализация. Насилието ще се модернизира, така както се променят и политическите проблеми в обществото (Шарк ал аусат, 2017). Пример в тези тактически промени са осъществените цели шест атентата посредством автомобил, чийто шофьор прегазва случайни и нищо неподозиращи минувачи.

Крайната фаза на дългия и комплексен процес на радикализацията е тероризмът. Няма субект, който да се самоопределя като „терорист”. В тази връзка изследванията на този изключително важен обект, свързан с радикализацията, е спонсориран и реализиран от противници на тероризма. Поради тази причина отделните изследователи поставят акцент върху различни аспекти на процеса на превръщането на радикали (екстремисти) в терористи. Още повече, че спецификата, характерна за политико-религиозните терористи не винаги е приложима за етно-териториалните сепаратисти, левите или десните екстремисти.

Според холандския експерт Алекс Шмид могат да се набележат някои общи принципни прилики между отделните видове терористи, а именно:

1. Повечето терористи са клинично здрави, въпреки че действията им се възприемат като аморални;
2. Няма унифициран профил на терориста;
3. Радикализацията е постепенен и добре периодизиран процес;

4. Бедността не е универсален фактор, но състоянието на безработица е силно стимулиращ;

5. Недоволството е по-скоро фактор за мобилизация;

6. Социалните мрежи са се превърнали в универсален инструмент за радикализация;

7. Идеологията играе изключително важна роля в качеството и на истинско „разрешително“ за извършване на убийство.

8. Отказът от тероризъм често не е съпътстван от дерадикализация (Alex Schmid, 2013).

Немските експертни среди дават различни видими белези за радикализацията на дадено лице. Без да претендират за изчерпателност, те могат да бъдат систематизирани в следните поведенчески промени (Astrid Boetticher & Miroslav Mares, 2012):

1. Видими промени в облеклото и поведението;

2. Прекъсване на връзките със семейството и търсене на нови приятели;

3. Религията става еталон за обяснение на всяко едно действие или процес;

4. Другите мюсюлмани, които не спазват стриктно догматичните разписания, са определени като „неверници“;

5. Участие в бойни спортове и игри за оцеляване;

6. Измами и други криминални деяния срещу „неверниците“;

7. Участие в религиозни семинари на радикални проповедници;

8. Сърфиране в джихадистки уебсайтове и гледане на джихадистки клипове;

9. Записване в езикови курсове (предимно арабски) преди отпътуване в чужбина;

10. Усилия за избягване на задържания (загуба на личните документи);

11. Внезапно завръщане към западните дрехи и начин на живот преди извършването на терористичен акт.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Значимият въпрос, който си задават множество експерти, е дали ислямската радикализация се различава от тази на секуларните екстремисти. Вашингтонският институт за блискоизточна политика дава отчасти отговор на този водещ въпрос. Според неговите експерти появата на такфиристките джихадистки групи се дължи на непознаването на исляма или по-скоро на избуяването на „изкривения“ ислям. Те ясно свързват съществуващата с десетилетия мрежа на фундаменталистката партия „Хизб ат тахрир“ в повечето ислямски държави с Ал Кайда. Последната просто инструментализира радикалните идеи на въпросната партия, като сама по себе си не упражнява насилие (Washington Institute for Near East Policy, 2009). Терминът, използван от саудитските официални власти и експерти, е *мунхариф*, „девиантен“, а религиозните идеолози на терористичния субект са определени като *фия дала*, лъжлива група. В тази светлина официалните власти в редица арабски държави опонират и разобличават претенциите за догматична легитимност на най-силната терористична организация Ислямска държава (Чуков, Вл. 2016).

REFERENCES

A.P. Schmid (Ed.), The Routledge Handbook of Terrorism Research (London: Routledge, 2011), pp. 272- 79.

AIVD, [Dutch Intelligence and Security Service], From Dawa to Jihad: The Various Threats from Radical Islam to the Democratic Legal Order (The Hague: AIVD, 2004).

Astrid Boetticher & Miroslav Mares, Extremismus. Theories – Konzepte – Formen, Munich: Oldenbourg Verlag, 2012, pp.256, цит по. Alex Schmid, Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalization.

Center for the Prevention of Radicalization Leading to Violence, <https://info-radical.org/en/radicalization/types-of-radicalization/>, 12.10.2017.

Center for the Prevention of Radicalization Leading to Violence, <https://info-radical.org/wp-content/uploads/2016/08/three-main-categories-cprlv.pdf>, 20.10.2017.

Defining Terrorism & Its Root Causes, References to the definition of terrorism and the root causes as discussed in the United Nations General Assembly debate 'Measures to eliminate international terrorism', 1 –5 October, 2001, United Nations, New York.

Donatella Della Porta & Gary LaFree, Guest Editorial: 'Processes of Radicalisation and De-Radicalisation', IJCV, Vol. 6, No. 1, 2012, p.4.

Homeland Security Institute, Radicalisation: An Overview and Annotated Bibliography of Open-Source Literature. Final Report, Arlington: HSI, 2006, pp. 2 & 12.

Magnus Ranstorp, Preventing Violent Radicalisation and Terrorism. The Case of Indonesia, Stockholm: Center for Asymmetric Threat Studies 2009, p. 2.

Oxford English Reference Dictionary, 2nd rev. edition 2002, p.1188; Oxford English Dictionary цит. по Akil N. Awan, Andrew Hoskins and Ben O' Loughlin, Radicalisation and Media: Connectivity and Terrorism in the New Media Ecology, London: Routledge, 2012, p 3.

PET, Danish Intelligence Services, 2009. Вижсъщо COT, Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, The Hague, COT, 17 November 2008), p. 13.

Radicalization//<http://changingminds.org/techniques/conversion/radicalization.htm>, 15.10.2017.

Schmid, Alex. Radicalisation, De-Radicalisation, Counter- Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, ICCT, March 2013, pp. 27 – 35, https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013_2.pdf, 22.10.2017.

Stefan Malthaner, The Radical Milieu (Bielefeld: Institut für interdisziplinäre Konflikt- und Gewaltforschung (IKG), November 2010)

Washington Institute for Near East Policy, Presidential Task Force on Confronting the Ideology of Radical Extremism, Rewriting the Narrative: An Integrated Strategy for Counterterrorism, Washington, DC. Washington Institute, March 2009